

ПРИКАЗИ И КРИТИКЕ

ЈИРГЕН КОКА, О ИСТОРИСКОЈ НАУЦИ, СКЗ, 1994.

Јирген Кока припада савременој генерацији њемачких историчара и од почетка шесдесетих година се налази међу истакнутим судионицима у процесу "великог преокрета" у проучавању историје. Рођен је 1941. године, историју и политичке науке студирао је у Марбургу, Бечу и Берлину, потом на универзитету Сјеверна Каролина у Чепел Хилу (САД), гдје је и дипломирао 1965. године. Докторат наука је положио на Слободном универзитету у Берлину 1968. године, а хабилитацију на Универзитету у Минстеру 1973. године. Исте године изабран је за професора Универзитета у Билефелду, на коме се окупила група историчара нових погледа и новог начина размишљања ("БИЛЕФЕЛДСКА ШКОЛА"). Ту је 1975 покренут часопис "Историја и друштво" у којем је Кока био један од оснивача и уредника. Данас је Кока професор на Слободном Универзитету у Берлину, познат као историчар друштва 19 и 20 вијека. Своја теориска и методолошка схватања историје демонстрирао је у својим дјелима о управи и чиновништву једног модерног предузећа, попут Сименса (1969), о класном друштву у првом свјетском рату (1973), о предузећима у вријеме њемачке индустријализације (1975), о намјештеницима у процепу између фашизма и демократије (1977) о грађанству у 19 вијеку (1988) итд. Наведени наслови упућују на закључак да је Јирген Кока један од представника реформног покрета који модерну историографију усмјерава ка оним темама у прошлости, којима се у садашњости

бави социологија. Сам Кока тај правац дефинише термином "историска социјална наука", која је почела да темељно преиспитује "национално-друштвену и идеалистичку оријентацију, коју је већина историчара традиционално слиједила. "Реформни заокрет" у њемачкој историографији десио се под утицајем споља. Он се може пратити од почетка шесдесетих година. Убрзан успон тзв. систематских наука, искуство са тоталитарном диктатуром, као и потреба критичког преиспитивања укоријењене традиције историске науке, подстакло је њемачке историчаре млађе генерације да прошире сам предмет истраживања ка испитивању оног што је опште и масовно, односно процесе, структуре и стања са свим узроцима и карактеристикама.

При томе је било нужно направити радикалан заокрет не само унутар бића историске науке, него и изван ње. Долази до промјена у категоријалном апарату који се преузима из сусједних наука (социологије, политикологије, економије, антропологије, етнологије и др.), теориског профилисања саме историске науке и њеног одређења у прошлом и садашњем. Историјска наука се методолошки иновира и тематски освјежава а узорима томе су нађени у учењу о структуралној историји Вернера Конца из педесетих година, потом у истраживањима Фрица Фишера и његовом емпиријски заснованом учењу о томе да се политика у суштини конципирала у групама и установама водећих друштвених слојева а само привидно по државним палатама ("Савез елита") и на крају у дјелима Макса Вебера и дијелом Карла Маркса.

Књига Јиргена Коке "О историјској науци" представља избор чланака који су сачинили сам Кока и Андреј Митровић, један од наших најбољих познавалаца теорије историје и врстан зналац кретања у западноевропској, посебно њемачкој историографији. Преведени чланци Јиргена Коке су углавном објављени у водећим њемачким часописима у периоду 1982-1990. године. Тематски су структурирани тако да се из њих може спознати, не само схватање историје Јиргена Коке, већ и општи контекст у којем настаје основа "реформног заокрета" у њемачкој историографији.

Први чланак у књизи под насловом "ЧЕМУ ИСТОРИЈА?", објављен је 1990. у Минхену. У њему Кока указује на тенденције "губитка историје" шесдесетих и седамдесетих година, чији врхунац представља тзв. "Хесенске оквирне смернице" и разматра проблем

поновног одређивања историје као основице идентитета у којем је наведено питање данас постало потпуно депласирано. "Кад год аргументи, митови, упола свесне и неразјашњене успомене и одломци успомена играју извесну улогу приликом оправдања и легитимисања постојећих прилика, и кад при томе апострофирамо колективно саморазумијевање није сасвим лишено историјске димензије, рационално бављене историјом, критичко према идеологији, као и ширење њених резултата у школи и публицистици, има незаменљиву улогу", тврди Јирген Кока. За њега је просветитељство имало огроман значај за развој историјске науке, што се може сазнати из чланка "ИСТОРИЈА И ПРОСВЕТИТЕЉСТВО", који је први пут објављен 1989. године. При томе, Кока увиђа четири константе (иновације) просветитељства, које и данас чине темеље историјске науке, почев од чињенице да је секуларизовано просветитељство прекинуло са праксом да се историја људи замишља као дио обухватног плана религиозног спасења, до сазнања о перспективности сваког историјског знања. Језгро просветитељства чини рационална критика и зато је Кокин кључни аргумент у следећем: "Желимо ли научно опхођење са историјом, или бар сматрамо да је оно у данашњим приликама неизбежно, онада из тога следи да се са историјом треба опходити на просветитељски начин". Познато је да постоје различити облици "опхођења са историјом", али ако би се одрекли критичке интерпретације која се емпириски темељи и тежи за интерсубјективним важењем, настао би вакуум у којем би се раширили легенде и митови.

Оснивач научне социологије, Макс Вебер, иако није био историчар по струци, својим истраживањима орјентисаним друштвеноисторијски и универзалноисторијски, имао је велики утицај на развој историјске науке. Чланак "ЗНАЧАЈ МАКСА ВЕБЕРА ЗА ИСТОРИЈСКУ НАУКУ", Кока анализира веберове основне ставове, посебно однос између тачака гледишта и постављања питања (однос између научног сазнања и историјске стварности), проблематике "идеалног типа", у историјској науци између историзма и науке о законима. Вебер је негирао могућност и пожељност постојања неког филозофскоисторијског и универзалноисторијског система, али је посједовао "материјалну слику о историји и извјесну криптотеорију историјског развика и обухватно разумијевање цјелокупне историје".

О односу историјске науке и социологије се посебно много расправљало крајем шесдесетих и почетком седамдесетих година и литература о тој проблематици је на западу веома бројна. Ову проблематику у свом чланку "ИСТОРИЈСКА НАУКА И СОЦИЈАЛНА НАУКА", Јирген Кока разматра кроз однос социологије и историје у три периода: 1. националсоцијалистичко доба; 2. период између 1965-1975; 3. садашња ситуација. Кока уочава да је у 19 и почетком 20 вијека њемачка историографија била у цјелини орјентисана против "социјалних наука" и да заокрет у том смислу представља појава "Приручног рјечника пограничног и иностраног немства", који је почео да излази 1933. године. Тада је један, још увијек нејасан појам народа "прогнао генералишући појам грађанског друштва с његовим универзалистичким претензијама". Централна категорија народа је претендовала да превазиђе непријатну диференцијацију друштва и државе, јер постојање народа није било могуће а да се не обликује државна владавина, у крајњој линији Фирерова воља. Тадашња историја народа је била преправљена идиличним сликама, немствовањем, са националистичким и расистичким предрасудама. Међутим, у националсоцијалистичко доба је била и присутна тенденција развоја историјске науке, те њено окретање ка структурној историји, социјалноисторијско ширење традиционалног угла гледања, развој нових метода и слично.

До значајних и корјених промјена у њемачкој историографији долази у периоду 1965-1975. Кока их види у продору начина гледања структурне историје и историје процеса (успон социјалне историје), те у томе што историјска наука постаје више аналитичка и у порасту склоности да се размишља о практичном знању сопствене науке. Иако у овом периоду није дошло до фузије између социјално орјентисане историјске науке и историјски заинтересоване социјалне науке, ипак је дошло до многобројних унакрсних веза, продуктивних утицаја и узајамне сарадње. Такав тренд је присутан и у савременој њемачкој историографији, мада је и уочљив процес окретања историчара од социјалних наука, изражен у захтјеву "НАТРАГ КА ПРИПОВИЈЕДАЊУ", узрокован појавом да историчари више не причају историју, већ састављају експертизе о историји. На овај захтјев, Кока се критички осврће у чланку објављеном 1989. године, у ком констатује да је у суштини овај захтјев усмјерен против извјесне доминације структурне историје и

теориски орјентисане историје. Размишљања о теорији окренутој предмету, односно о улози теорије у историјској науци (објављена 1982), смјештени су у контексту примјера за примјену теорије у социјалној историји (политичка социјална историја, социјална историја као историја неког дјелимичног простора, социјална историја као друштвена историја).

Појам структуре историје Јирген Кока дефинише као историјско научни начин посматрања који се може примијенити на сва подручја историјске стварности, дакле и на политичко и социјално подручје, на економски развитак и на царство идеја и културе. Структурноисторијски програм Вернеа Концеа из 1957. године, Кока критички разчлањује кроз његово збуњујуће поистовећивање структурне социјалне историје, кроз маргинализовање каузалности и уздржаности методских консеквенци. При томе, наглашава доснигнућа структурноисторијског приступа, што чини и садржај чланка "СОЦИЈАЛНА ИСТОРИЈА ИЗМЕЂУ СТРУКТУРЕ И ИСКУСТВА", који је први пут објављен 1989. године. Истраживање масовних појава све више постаје предметом историјске науке захваљујући доступности статистичких података и могућностима њихове квантификације. Ширење квантифицирајућих поступака, посебно је омогућено развојем електронске обраде података, мада је граница квантификовања у историјској науци ограничена низом чинилаца, почев од непостојања одговарајућих извора (посебно за "предстатистичко доба-прије 1800. године), до тога да квантифицирајући поступци имају мјеста само у појединим ступњевима испитивања. Наведену проблематику аутор расправља у чланку "ЗНАЧАЈ ИСТОРИЈСКИХ СТАТИСТИЧКИХ ПОДАТАКА ЗА ИСТОРИЈСКУ НАУКУ", који је објављен 1990. године.

Упоредном анализом метода Макса Вебера и Карла Маркса, Кока се бави у чланку "ИСТОРИЈСКА НАУКА ИЗМЕЂУ ДОГМАТИЗМА И ДЕЦИЗИЈЕ", који је објављен 1986. године. Веберово супростављање Марксу, аутор анализира кроз однос, поједностављено схваћено, "грађанске" и "марксистичке историографије", тачније кроз Веберов и Марксов супростављени метод. Вебер прихвата историјски материјализам као хеуристички принцип и ослобађа га његове претензије на апсолутност а тиме и његове револуционарне потенције и види га као један метод међу

другима, док за Маркса историја као радом посредована размјена између човјека и природе није аутоматска, потом детерминисана функција "материјалне основе". Кока тврди да Маркс није формулисао закон историје али се не одриче претензије да научно сазна "суштинско језгро капиталистичког друштва".

У последњем чланку ("ПРОМЕНА ПАРАДИГМЕ? ПЕРСПЕКТИВА "ИСТОРИЈСКЕ СОЦИЈАЛНЕ НАУКЕ"), аутор се бави питањем: шта је то "историјска социјална наука" и односом "историјске социјалне науке" и историјске дидактике и на крају, да ли је заиста дошло до промјене парадигме?

Појам "историјске социјалне науке", Кока анализира кроз сноп од шест промјена и закључује да се "историјска социјална наука разликује од историјске науке која себе разуме као сопствену сврху, одбија питање о својим друштвеним условима и задацима и у овој вези инсистира на оштром раздвајању контекста настанка и контекста важења научних увиђања. С друге стране, она одбија своју инструментализацију за ваннаучне сврхе".

Поменимо да је сваки чланак опремљен одговарајућим критичким апаратом и поговором Андреја Митровића који значајно доприноси бољем разумијевању ове зналачке конципиране књиге. Њена вриједност је вишеструка, не само због тога што представља могућност да се шира стручна јавност упозна са савременим струјањима и идејама једне утицајне историографске школе и једним њеним типичним представником, већ и због тога што се њоме поспешује могућност теориског преиспитивања и у нашој историографији.

доц. др Шербо Расћодер